

Ethiek in educatieonderzoek

*Eveline Wouters & Sil Aarts**

Rachel Brooks, Kitty te Riele & Meg Maguire, Ethics and education research, London: SAGE publications (published in association with the British Educational Research Association), 2014, 208 pp., ISBN 978-1-4462-7488-0, € 32,99 (pbk), € 89,99 (hbk).

Zoals blijkt uit de titel en de achtergrond van de drie auteurs, betreft dit een boek over ethiek bij educatieonderzoek. Daardoor bevat het boek veel voorbeelden met betrekking tot minderjarige deelnemers (veelal uitgevoerd op basisscholen). Desondanks is het breder te gebruiken dan binnen het domein educatie. De beschreven dilemma's zijn ook van toepassing op andere domeinen, waaronder het zorgdomein. Het kan ook als een pre worden gezien dat het gaat over een andere doelgroep. Omdat ethiek van *zorg* historisch gezien relatief veel aandacht heeft gekregen, is het goed om uitgebreid te reflecteren op ethiek binnen een ander werkveld.

Het boek betreft, zoals de auteurs zelf ook aangeven, geen 'simple toolkit'; antwoorden op ethische dilemma's worden er dus niet in geformuleerd. Het boek zet de lezer wel aan tot denken door het belichten van bepaalde aspecten van ethiek waar voorheen mogelijk minder aandacht voor was. Zo benoemen de auteurs dat de politiek in de huidige tijd veel invloed heeft op de keuze van de onderwerpen van wetenschappelijk onderzoek. Al is het alleen maar omdat veel onderzoekssubsidies door de overheid worden verstrekt.

Er zijn ook kritische geluiden die de auteurs benoemen (bijvoorbeeld: 'ethische commissies kunnen onderzoeksprojecten gericht op onderwijs niet adequaat beoordelen aangezien de leden geen achtergrond in het onderwijs hebben'). De auteurs benoemen dit niet alleen, maar hebben ook een gefundeerde mening hierover, waarmee de kritiek (deels) wordt weerlegd. Het weerleggen van deze kritiek maakt dat de lezer inzicht krijgt in het functioneren van ethische commissies, hetgeen kan resulteren in een positievere benadering van ethische commissies door onderzoekers (géén 'them versus us'-visie).

Heel sterk is dat de auteurs aandacht hebben voor ethiek in het gehele onderzoeksproces. Er wordt niet alleen aandacht besteed aan de mensen die deelnemen aan wetenschappelijk onderzoek, de 'proefpersonen'. Ook andere ethische aspecten, zoals relevantie van de onderzoeksvraag, competentie van de onderzoekers, maar ook omgaan met data, worden uitgebreid behandeld. Tegelijkertijd zijn de auteurs erin geslaagd een heldere structuur mee te geven aan het boek, waardoor

* Dr. Eveline Wouters is arts en epidemioloog en werkt als lector bij de afdeling Lectoraat Health, Innovations & Technology van Fontys Paramedische Hogeschool te Eindhoven. E-mail: e.wouters@fontys.nl. Dr. Sil Aarts is psycholoog en werkt als docent/onderzoeker bij de afdeling Lectoraat Health, Innovations & Technology van Fontys Paramedische Hogeschool te Eindhoven. E-mail: s.aarts@fontys.nl.

specifieke onderwerpen gemakkelijk kunnen worden teruggevonden. Wat enigszins afbreuk doet aan de leesbaarheid is dat, met name in het tweede hoofdstuk, steeds opnieuw de gebruikte werkwijze beschreven en gerechtvaardigd wordt.

Elk hoofdstuk begint met een praktische casus. Door het hoofdstuk heen wordt steeds naar deze casus verwezen. Dit maakt het boek levendig. Hierbij worden nieuwe ethische uitdagingen, die specifiek zijn voor de tijd waarin we leven, niet onbelicht gelaten. Zo leidt het gebruik van sociale media, beeldmateriaal en andere technologische mogelijkheden tot ethische dilemma's die vroeger niet of minder speelden. Een voorbeeld is de vraag of, en hoe, er bij onderzoek dat gebruik maakt van blogs of online *communities*, toestemming dient te worden gevraagd aan de 'deelnemers'.

Ook wordt beschreven hoe verschillende onderzoeksmethodieken kunnen leiden tot verschillende ethische vraagstukken. Opvallend is om te lezen tot welke mogelijke dilemma's kwalitatief onderzoek (zoals participierend onderzoek) kan leiden en dat hier, dientengevolge, veel regelgeving voor is. Een voorbeeld dat hierbij genoemd wordt, is de keuze wie er wel of niet wordt uitgenodigd voor een interview of focusgroep. Maar ook wat te doen als mensen binnen een werkpraktijk niet willen meedoen? In de zorg in zijn algemeenheid, maar vooral binnen de geneeskunde, is dat veelal andersom: juist RCT's (randomized controlled trials) worden kritisch beoordeeld door ethische toetsingscommissies alvorens deze uitgevoerd mogen worden. Momenteel is dit echter sterk aan het veranderen en worden ook kwalitatieve onderzoeken kritischer geanalyseerd door ethische toetsingscommissies. Aangezien een ethische commissie een diversiteit aan leden heeft (dat wil zeggen, in elk geval één of meer artsen, juristen, methodologen en ethici plus een proefpersonenlid), zal dit over het algemeen geen problemen opleveren. Natuurlijk kan een commissie, indien nodig, extra kennis aantrekken om een ingediend onderzoek te kunnen beoordelen.

Voortdurend, vanaf het allereerste begin waarin de vraagstelling ontstaat, tot en met het openbaar maken van de onderzoeksresultaten, spelen ethische vraagstukken. Interessant in dit verband is ook het hoofdstuk waarin de auteurs benoemen dat ook ná het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek ethiek nog een rol speelt. Zo benoemden de auteurs dat onderzoekers soms zó gedreven en gepassioneerd zijn, dat zij onderzoeksresultaten fingeren, manipuleren of aanpassen. Dit met als doel om op die manier meer aandacht te trekken voor hun onderzoek en het daarbij horende maatschappelijke probleem. Mogelijk gebeurt dit ook vaak onbewust; zo kan het aanpassen van de assen van een grafiek waarin de data worden weergegeven al gevolgen hebben voor de interpretatie ervan. Ook in kwalitatief onderzoek kan datamanipulatie voorkomen, bijvoorbeeld door het benadrukken of juist weglaten van informatie.

De auteurs benoemen dat bepaalde ethische vraagstukken afhankelijk zijn van de culturele context waarin deze plaatsvinden: waar in het Westen privacy en individuele rechten prevaleren, kunnen binnen andere culturen deze volledig ondergeschikt zijn. Het boek toont dat in sommige onderzoekssituaties één oplossing mogelijk de beste is om een ethisch vraagstuk te beantwoorden, terwijl in een

andere situatie (bijvoorbeeld in een andere culturele context) een andere manier beter is.

Voor veel beginnende onderzoekers zal het boek een *eye-opener* zijn. De auteurs benadrukken hierbij dan ook dat onderzoekers de rechten en wetten binnen de omgeving waarin zij onderzoek gaan uitvoeren, dienen te kennen, en hierop moeten kunnen anticiperen. Dit is bijvoorbeeld van belang als afwegingen gemaakt moeten worden die betrekking hebben op zaken zoals bewaartermijn, toestemingsverklaringen en het al dan niet anoniem publiceren van data enzovoort. Gezien het feit dat overal ter wereld steeds meer verschillende culturen binnen dezelfde lands- (en dus regel)grenzen samenleven, is dit een universeel *issue*. Daar veel onderzoek plaatsvindt over lands- en cultuurgrenzen heen, worden ethische vraagstukken mogelijk nog complexer.

Een kleine kanttekening. Het boek is zeer compleet en genuanceerd. Daardoor bestaat het gevaar dat door het lezen ervan het enthousiasme voor het uitvoeren van onderzoek enigszins getemperd wordt, zeker bij een beginnend onderzoeker (lees: student). De onderzoeker kan het gevoel hebben ‘overrompeld’ en wellicht ontmoedigd te worden door alle aspecten van ethiek waarmee hij rekening moet houden. Het begeleiden van beginnende onderzoekers hierin is dan ook van groot belang, zodat zij niet de moed verliezen, maar juist meer uitgedaagd worden. Al met al is het een zeer lezenswaardig en goed boek, dat we van harte aanbevelen.